

## KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILAR UCHUN INKLUZIV TA'LIMNI SAMARALI TASHKIL ETISH TAMOYILLARI

*Soraxon Norqulova Gulmurod qizi - A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti, Sirtqi bo'lim, "Pedagogika-psixologiya va musiqa yo'nalishlarida masofaviy ta'lim" kafedrasi o'qituvchisi*

**Annotatsiya:** Maqolada kichik yoshdagi o'quvchilar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirishning tarixiy bosqichlari ko'rsatilgan, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitishning turli modellari muhokama qilinadi. Bolaning ta'lim jarayoniga qo'shilish darajasiga ko'ra, integratsiya va inklyuziyaning har xil turlari taklif etiladi. Sog'lig'ida muammolari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limning ahamiyati ochib berilgan, inklyuzivlikning imkoniyatlari va afzalliklari tavsiflangan. Maqolada umumta'lim maktabida kichik maktab o'quvchilarini inklyuziv ta'limning afzalliklarini asoslab berilgan.

**Kalit so'zlar:** inklyuziv ta'lim, boshlang'ich sinf o'quvchilari, inklyuziv model, tuzatuvchi ta'lim, integratsiyalashgan ta'lim, uyda ta'lim.

**Inklyuziv** (fransuzcha *inclusif* — shu jumladan, lotinchadan o'z ichiga oladi — xulosa qilaman, o'z ichiga oladi) yoki kiritilgan ta'lim — umumiy ta'lim (ommaviy) maktablarda alohida ehtiyojli bolalarni o'qitish jarayonini tavsiflash uchun ishlatiladigan atama. Inklyuziv ta'lim bolalarga nisbatan har qanday kamsitishlarni istisno qiluvchi, barcha odamlarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlovchi, lekin alohida ta'limga muhtoj bolalar uchun alohida shart-sharoitlar yaratuvchi mafkuraga asoslanadi. Inklyuziv ta'lim - bu umumiy ta'limni rivojlantirish jarayoni bo'lib, u barcha bolalarning turli ehtiyojlariga moslashish nuqtai nazaridan hamma uchun ta'lim mavjudligini nazarda tutadi, bu alohida ehtiyojli bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'lim tizimi o'rta, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalarini o'z ichiga oladi. Uning maqsadi nogironligi bo'lgan shaxslarni ta'lim va tarbiyalashda to'siqlarsiz muhit yaratishdir. Ushbu chora-tadbirlar majmuasi ta'lim muassasalarini texnik jihozlash va o'qituvchilar va boshqa talabalar uchun nogironlar bilan o'zaro munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus o'quv kurslarini ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bundan tashqari, umumiy ta'lim muassasasida nogiron bolalarni moslashtirish jarayonini engillashtirish uchun maxsus dasturlar kerak.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish, umumta'lim jarayonini imkoniyati cheklangan bolalar bilan integratsiyalash O'zbekistonda 1996 yilda boshlangan. Shu vaqt davomida xalq Ta'lim vazirligi "Sen yolg'iz emassan" respublika bolalar jamoatchilik fondi,

respublika bolalar Ijtimoiy moslashuv markazi va boshqa davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikda har yili konferensiyalar, seminar-terninglar o'tkazib kelmoqda. Ijobiy tajribalar asosida inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich rivojlantirish, uning innovasion modelini yaratish, alohida yordamga muhtoj bolalar bilan ishlashning shakl va metodlarini ishlab chiqishga erishishga asosiy e'tibor qaratilmoqda.

Yevropa davlatlarida integrasiyalashgan-inklyuziv ta'lim muammolarini hal qilish, imkoniyati cheklangan bolalarga yordam berish, ko'maklashish va maxsus ta'limni rivojlantirish bo'yicha Yevropa agentligi tomonidan 1999 yilda chop etilgan. Ushbu hujjatda 17 ta Yevropa davlatlarida integrasiya ta'limini tashkil qilish holati borasida fikr yuritiladi.

O'zbekistonda 70 dan ortiq Qonun hujjatlari xotin-qizlar va bolalarning asosiy huquq va erkinliklarini bevosita himoya qilinishini ta'minlaydi. Ayniqsa 2008 yilda "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"ti Qonunning qabul kilinishi, BMT Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasining ko'plab me'yoriy-huquqiy hujjatlari vatavsiyalarida ko'rsatilgan holatlarni o'z ichiga olgan yangi Qonun hujjatlaridan biri bo'ldi.

Biroq, shunday bo'lsa-da, davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan qabul qilingan Qonuniy qoidalarning sifatli va to'la amaliyotga tatbiq etilishini ta'minlash; bolalarning huquqiy himoya qilinishini ta'minlash ustidan uzluksiz monitoring olib borish kabi ustuvor vazifalarning bajarilishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Yosh avlodni uzluksiz himoyalashda ular hayotlarini ta'minlashning qo'lay muhiti sifatida oilani qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Shu bois yuritilayotgan jarayonda oilalarning farovonligi darajasini ko'tarish, ularda sog'lom psixologik muhitni qaror toptirish, oila a'zolari o'rtasida o'zaro ruhiy birlikni shakllantirishga, bolalar huquqlarini himoyalovchi davlat, nodavlat va jamoat tashkilotlari tomonidan alohida e'tibor qaratilishi lozim.

O'zbekistonda 70 dan ortiq Qonun hujjatlari xotin-qizlar va bolalarning asosiy huquq va erkinliklarini bevosita himoya qilinishini ta'minlaydi. Ayniqsa 2008 yilda "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"ti Qonunning qabul kilinishi, BMT Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasining ko'plab me'yoriy-huquqiy hujjatlari vatavsiyalarida ko'rsatilgan holatlarni o'z ichiga olgan yangi Qonun hujjatlaridan biri bo'ldi.

Biroq, shunday bo'lsa-da, davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan qabul qilingan Qonuniy qoidalarning sifatli va to'la amaliyotga tatbiq etilishini ta'minlash; bolalarning huquqiy himoya qilinishini ta'minlash ustidan uzluksiz monitoring olib borish kabi ustuvor vazifalarning bajarilishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Yosh avlodni uzluksiz himoyalashda ular hayotlarini ta'minlashning qo'lay muhiti sifatida oilani qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Shu bois yuritilayotgan jarayonda oilalarning farovonligi darajasini ko'tarish, ularda sog'lom psixologik muhitni qaror toptirish, oila a'zolari o'rtasida o'zaro ruhiy birlikni

shakllantirishga, bolalar huquqlarini himoyalovchi davlat, nodavlat va jamoat tashkilotlari tomonidan alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Bolalarning ta'lim olish huquqi O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 41-moddasida belgilab qo'yilgan. Ushbu huquq bolalarning salomatlik darajasiga qarab chegaralanmaydi.

Har bir bolaning huquqi inson huquqlari to'g'risidagi Xalqaro Konvensiya, Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya, Nogironlar huquqlari to'g'risida Deklerasiya va boshqa huquqi hujjatlarda ko'rsatib o'tilgan.

O'zbekistonda bolalarni ijtimoiy himoya qilish, jismoniy imkoniyatlari cheklangan shaxslarga ta'lim xizmatlarini ko'rsatish tizimi mukammal ishlab chiqilgan.

Ta'limda optimal sharoitlarni ta'minlash uchun 2007/2008 o'quv yilida 59 nomdagi 54387 nusxada o'quv qo'llanmalar va darsliklar tayyorlandi va nashr qilindi. Jumladan: aqliy rivojlanishida kamchiligi bor bolalar uchun 37 nomdagi 46083 nusxada; eshitishida nuqsoni bor bolalar uchun 10 nomdagi 5564 nusxada; o'urishda nuqsoni bor bolalar uchun 12 nomdagi 2740 nusxada chop etildi. Kelgusi o'quv yillarida Yana 53 nomdagi darsliklar, shuningdek, 30 nomdagi darsliklarni qayta nashr qilish va 15 nomdagi darsliklarni tarjima qilish rejalashtirilgan. Dunyo bo'yicha differensial ta'lim tizimi bilan bir qatorda, umumta'lim jarayonlarida imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitishga qaratilgan -inklyuziv ta'lim tizimi tendensiyasi ko'zga tashlanmoqda.

Huquqshunos olimlar T.Axmedov, Sh.Jalilov, B.I.Ismailov, X-R-Raxmonqo'lov, A.X.Saidov, A.Sattorov, I.V.Timoshina, I.Ismoilov va O.Xusanovlarning tadqiqotlarida yosh avlodni ijtimoiy himoyalashni kafolatlovchi milliy Qonunchilik asoslari va xalqaro me'yorlar, ularning ozaro bir-biriga muvofiqligi, jamiyatning bolalar huquqlarini himoyalashdagi roli, oila va bolalarni ijtimoiy himoyalashga yo'naltirilgan faoliyat mazmuni ilmiy o'rganilgan.

Shaxsning yoshi va psixologik xususiyatlari uning har tomonlama kamol topishi hamda mustaqil ijtimoiy hayotga har tomonlama tayyorlanishida muhim asos hisoblanadi. Shu sababli bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning anomal (ijtimoiy me'yorlardan og'ish) holatlarining oldini olish va bartaraf etish, shuningdek, psixologik rivojlanishlari muammolarini o'rganish hamda ijobiy yechimlarini topish alohida ahamiyatga ega. Bu o'rinda G.Shoumarov, B.Umarov, B.Qodirovlarning ishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagog olimlar J.G.Yuldoshev, X.D.Yuldoshev, O.Musurmonova, D.J.Sharipova, S.Nishonova, L.Muminova, R.Shomaxmudova, M.Quronov, Z.Ismoilova, G.Ibrohimovalar tomonidan ijtimoiy omillar ta'sirida voyaga yetmaganlar xulkida namoyon bo'luvchi salbiy illatlarning oldini olish, bu yo'lda ijtimoiy subyektlar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishga erishish yo'llari,

nosogʻlom muhitga ega oila taʻsirida bolalar qarovsizligining yuzaga kelishi, maʼnaviy va jismoniy komil insonni tarbiyalash, bolalar mehnatining ekspluatasiya qilishning maʼnaviy-axloqiy va huquqiy jihatlari, bolalarni himoyalashda ijtimoiy soha xodimlarining urn i va roli pedagogik jixatdan tadqiq etilgan.

Oʻzbekiston respublikasida inklyuziv taʻlimni tadbiq qilishning milliy modulini ishlab chiqish maqsadida olib borilgan ishlar boʻyicha “Ijtimoiy tashabbuslarni qoʻllab quvvatlash fondi” va XTB bilan hamkorlik loyihalari, inkluziv taʻlimni joriy etishda Davlat, Nodavlat tashkilotlari va xalqaro tashkilotlar UNESCO, UNICIF, Osyo taraqqiyot banki, USAID va boshqalar hamkorlik qilib kelmoqda

Darhaqiqat, inklyuziv taʻlim masalalari mamlakatimiz uchun dolzarb mavzudir. Ayni paytda bu sohada hal etilmagan koʻplab muammolar va qiyinchiliklarni bartaraf etish zarur.

Umumtaʻlim maktablarida tahsil olayotgan va individual taʻlimga muhtoj boʻlgan bolalarning baʼzilari goʻyoki chetda qolib ketishlari, oʻqishni tashlab ketishlari, oʻzlarini taʻlim jarayonidan chetlatishlari uzoq vaqtdan beri maʼlum. ularda mavjud boʻlgan yoʻllar va usullarda bilimga ega boʻlolmaydi. Bu erda maʼlum jismoniy yoʻqotishlar tufayli tengdoshlari bilan birgalikda toʻliq oʻqiy olmaydigan nogironlar bilan misol keltirishimiz mumkin.

Hozirda maktablar, afsuski, aksariyat hollarda bunday bolalarni toʻlaqonli oʻqitishni tashkil eta olmayapti. Ularning ota-onalari ixtisoslashtirilgan taʻlim muassasalarini qidirishga majbur. Natijada, bunday muassasada oʻqigandan soʻng, bola oʻzini "hamma kabi emas" his qila olmaydi, bu uning ruhiyatiga salbiy taʻsir qiladi.

Inklyuziv taʻlim - bu umumiy taʻlimni rivojlantirish jarayoni boʻlib, u barcha bolalarning turli ehtiyojlariga moslashish nuqtai nazaridan hamma uchun taʻlim mavjudligini nazarda tutadi, bu SENga ega boʻlgan bolalar uchun taʻlim olish imkoniyatini beradi.

Inklyuziv taʻlim bolalarga yoʻnaltirilgan metodologiyani ishlab chiqishga intiladi, bunda barcha bolalar turli xil taʻlim ehtiyojlari boʻlgan shaxslardir. Inklyuziv taʻlim turli xil taʻlim ehtiyojlarini qondirish uchun yanada moslashuvchan boʻlgan oʻqitish va oʻrganishga yondashuvni ishlab chiqishga intiladi. Agar inklyuziv taʻlim joriy etayotgan oʻzgarishlar natijasida oʻqitish va oʻqitish yanada samaraliroq boʻlsa, unda barcha bolalar (nafaqat alohida ehtiyojli bolalar) foyda koʻradi.

Inklyuziv taʻlimning sakkiz tamoyili:

1. Insonning qadr-qimmatini uning qobiliyati va yutuqlariga bogʻliq emas;
2. Har bir inson his qilish va fikrlash qobiliyatiga ega;
3. Har bir inson muloqot qilish va uni eshitish huquqiga ega;
4. Hamma odamlar bir-biriga muhtoj;
5. Haqiqiy taʻlim faqat haqiqiy munosabatlar sharoitida amalga oshirilishi mumkin;

6. Hamma odamlar tengdoshlarining yordami va do'stligiga muhtoj;

7. Barcha o'quvchilar uchun taraqqiyot ular qila olmaydigan narsadan ko'ra ko'proq bo'lishi mumkin;

8. Xilma-xillik inson hayotining barcha jabhalarini oshiradi.

Ta'lim tizimi nogiron bolalar (HIA). tarixiy rivojlanish izolyatsiyadan inklyuziyaga o'tdi. Maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim tarixini uch bosqichga bo'lish mumkin. Yigirmanchi asrning 60-yillari o'rtalariga qadar tibbiy model ustunlik qildi, unda nogiron bolalarni o'qitish alohida holda amalga oshirildi. 1960-1970 yillarga qadar nogironlikning tibbiy modeli doirasida nogiron bolalar ijtimoiy xizmatlarning e'tibor ob'ekti sifatida alohida ijtimoiy guruh sifatida qaraldi. Ijtimoiy xizmatlar vakillari sog'lig'ida muammolar bo'lgan bolalarning kundalik hayotida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bolani sog'lom bolalardan farq qiladigan mavjud nuqsonning tabiiy natijasi sifatida aniqladilar.

tengdoshlarining ta'lim, ta'lim va bo'sh vaqtlarida ishtirok etishiga yo'l qo'ymaydi. Ularning nuqtai nazari bo'yicha, nogiron bola, agar u atrof-muhitga moslashsa va bu holatda yuzaga keladigan to'siqlarni mustaqil ravishda yengsa, jamiyatga qo'shilishi mumkin edi. Jamiyat, o'z navbatida, nogiron bolalarning ta'lim olishlari uchun qulay sharoitlarni ta'minlash uchun javobgar emas edi.

Nogiron bolalarga bo'lgan munosabatda sezilarli o'zgarishlar 20-asrning ikkinchi yarmida sodir bo'ldi. Bunga nogironlikning tibbiy modelidan voz kechish va paydo bo'lishi sabab bo'ldi ijtimoiy model. Nogironlikning ijtimoiy modeli tarafdorlari odamlarning hayotiy faoliyatidagi to'siqlar va cheklovlarni mavjud bo'lganlarning tabiiy natijasi deb hisoblamaydilar.

ular da salomatlik og'ishlari bor, lekin xarakterli sifatida muhit, uning har bir insonning individual xususiyatlariga moslasha olmasligi. Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim, tarbiya va bo'sh vaqtlarida ishtirok etishini cheklovchi to'siqlar aniqlandi. Ular orasida jismoniy (maktabning loyihalash bosqichida yaratilgan infratuzilmasi), axborot (eshitish va nutqida nuqsoni bo'lgan odamlarga ma'lumot olish va uzatishdagi qiyinchiliklar, ko'rish va ko'r odamlar uchun mo'ljallangan nashrlarning etishmasligi), hissiy (rivojlanishning og'ir nuqsonlari bo'lgan bolalarga munosabat, g'amxo'rlikning vasiylikka aylanishi, psixologik mos kelmaslik).

1980-yillarning o'rtalarini "inklyuzivlik" ning yangi modelini asoslash vaqti deb hisoblash mumkin, ya'ni. qo'shimchalar. Inklyuziv yoki inklyuziv ta'lim - bu umumiy maktablarda alohida ehtiyojli bolalarning ta'limini tavsiflovchi atama. Shu bilan birga, bu ta'lim oddiy, maxsus va yaxlit ta'limdan farq qiladi. Inklyuzivlik - bu nogiron o'quvchilarga o'ziga ishonch hosil qilish, ularni maktabda boshqa bolalar - do'stlar va qo'shnilar bilan birgalikda o'qishga undashga urinishdir. Inklyuziv maktabning asosiy printsiipi shundan iboratki, barcha bolalar, ular orasidagi qiyinchiliklar yoki farqlarga

qaramay, imkon qadar birgalikda o'rganishlari kerak, lekin ta'lim barcha bolalar va har bir bolaning individual qiziqishlari, ehtiyojlari va ehtiyojlarini qondiradigan tarzda. .

Demak, inklyuziv ta'lim umumiy ta'limni rivojlantirish jarayoni bo'lib, uning hamma uchun ochiqligini nazarda tutadi. Inklyuzivlikning asosiy g'oyasi - nogiron bolalarni alohida ixtisoslashtirilgan muassasalarda emas, balki oddiy umumta'lim maktablarida o'qitish, nogiron bolalar oddiy tengdoshlari bilan birga o'qish va ta'lim muassasalariga borish imkoniyatiga ega bo'lishlari uchun. Inklyuziv ta'lim - bu nogiron bolalar uchun umumiy ta'lim muassasalarida sog'liqni saqlash, ular barcha bolalarni qamrab olishi, qabul qilishi va ta'lim olishi uchun maxsus sharoitlar yaratilgan.

Bugungi kunga qadar Rossiyada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun tarixan ishlab chiqilgan tizimlar va umumta'lim maktabiga kiritish talablarini amalga oshirish bilan bog'liq paydo bo'lgan modellar mavjud. Rossiyada inklyuziv ta'lim shakllanish jarayonida, shuning uchun mamlakatimizda inklyuziv ta'limni yo'lga qo'yish ilmiy asoslangan va uslubiy jihatdan ta'minlanishi kerak. Shu munosabat bilan alohida ta'limga muhtoj bolalar ta'limini shakllantirishning oldingi bosqichlarini tushunish, ularning rivojlanish tendentsiyalarini aniqlash va kelajakda umumiy ta'lim muassasalarida, birinchi navbatda, boshlang'ich maktabda bolalarni birgalikda o'qitishning mumkin bo'lgan modellarini tavsiflash zarur. baholar.

Hozirgi vaqtda Rossiyada nogiron bolalarni o'qitishning bir nechta modellari ishlab chiqilgan.

Maxsus (tuzatish) ta'lim tashkilotlari - tibbiy-psixologik-pedagogik tuzatishga, diagnostikaga, ta'limga, o'qitishga muhtoj nogiron bolalar uchun maktabgacha va maktab muassasalari: eshitish qobiliyati zaif (kar, eshitish qobiliyati zaif, kech kar), ko'rish (ko'r, ko'rish) buzilgan, kech ko'r), mushak-skelet tizimi, nutq; aqliy zaiflik; aqliy zaiflik; hissiy-irodaviy soha va xatti-harakatlarning buzilishi; murakkab kasalliklar, shu jumladan kar-ko'rlik bilan.

Nogiron bolalarni o'qitishning ushbu tizimi boshlang'ich kasb-hunar ta'limining axloq tuzatish muassasalarini - psixologik va tibbiy-ijtimoiy yordamga muhtoj bolalar uchun ta'lim muassasalarini (diagnostika va maslahat markazlari, psixologik, tibbiy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, psixologik-pedagogik rehabilitatsiya markazlari) o'z ichiga olishi mumkin: tuzatishlar, maxsus maktablar va maktab-internatlar - o'quvchilar tunukun bo'ladigan ta'lim muassasalari, ijtimoiy himoya internatlari.

Nogiron bolalarni tarbiyalashning asosiy kamchiligi axloq tuzatish muassasalarining nogiron bolasi bo'lgan oilaning yashash joyidan sezilarli darajada uzoqligidir. Maktab o'quvchisini yoki maktabgacha tarbiyachini ushbu muassasalardan biriga joylashtirish oilani (ota-ona va bolani) to'liq muloqot qilishdan mahrum qiladi, oilaviy aloqalarni ko'proq buzadi.

Umumta'lim maktablarida nogiron bolalar uchun maxsus ta'lim olishning afzalliklarini saqlab qolish maqsadida korreksion sinflar tashkil etildi. Tuzatish sinflari

uchun ijobiy jihat - sog'lig'ida muammolar bo'lgan bolalarning boshqa sinflardagi tengdoshlari bilan teng ravishda maktab tadbirlarida qatnashish imkoniyati, shuningdek, bolalarning uyga yaqinroq o'qishi va oilada tarbiyalanishi.

Masofaviy ta'lim - bu alohida ta'limga muhtoj bolalarga masofaviy ta'lim ma'lumotlarini almashish vositalariga asoslangan ixtisoslashtirilgan axborot-ta'lim muhiti yordamida ko'rsatiladigan umumiy ta'lim xizmatlari to'plami. Ta'limning ushbu shakli o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishning tejamkor rejimini ta'minlashga, o'quvchilar bilan o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishni o'zgartirishga, ular tomonidan asosiy umumiy ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun turli muddatlarni belgilashga imkon beradi, ular tabiatiga qarab o'zgartirilishi mumkin. psixologik-tibbiy-pedagogik kengash tavsiyasiga ko'ra o'quvchining kasalligi kursi, shuningdek, maxsus o'quv muhitida o'quv ishini tashkil etish.

Uyda ta'lim - bu ta'lim tashkilotining o'qituvchilari maxsus tuzilgan jadvalga muvofiq bolaga tashrif buyurishi va u bilan bevosita yashash joyida mashg'ulotlar o'tkazishi uchun o'qitish variantidir. Bunday o'qitish, qoida tariqasida, eng yaqin ta'lim muassasasining o'qituvchilari tomonidan amalga oshiriladi.

Rossiyada alohida ta'limga muhtoj bolalarni uyda o'qitish uchun ixtisoslashtirilgan maktablar ham mavjud. Uyda ta'lim o'quvchining qobiliyatiga moslashtirilgan umumiy yoki yordamchi dastur bo'lishi mumkin. Bugungi kunda uyda ta'lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun dunyodagi eng tez rivojlanayotgan ta'lim shaklidir.

Integratsiyalashgan ta'lim. Hozirgi vaqtda Rossiyada normallashtirish tamoyiliga asoslangan ta'limga muhtoj bolalarni o'qitishning integrativ modellari jadal rivojlanmoqda. Ushbu modelning afzalligi ta'lim tashkiloti va ota-onalar uchun bolaga qulay bo'lgan integratsiya shaklini tanlash imkoniyatidir. Ta'lim amaliyotida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitishning turli xil integratsiya modellari ishlab chiqilgan.

Doimiy qisman integratsiya, normal rivojlanayotgan tengdoshlari bilan bir qatorda, zarur ko'nikma va ko'nikmalarning ozgina qismini o'zlashtira oladigan, o'qish va darsdan tashqari vaqtlarining faqat bir qismini ular bilan o'tkaza oladigan bolalar uchun samaralidir.

Vaqtinchalik qisman integratsiya, bunda psixofizik va nutqni rivojlantirish darajasidan qat'i nazar, maxsus guruh (sinf) ning barcha o'quvchilari har oyda kamida 2 marta sog'lom bolalar bilan birgalikda turli xil ta'lim tadbirlarini o'tkazish uchun birlashtiriladi.

Aqliy rivojlanish darajasi yosh me'yoridan biroz past bo'lgan, tizimli va jiddiy tuzatish yordamiga muhtoj, lekin ayni paytda bir qator fanlar bo'yicha normal rivojlanayotgan tengdoshlari bilan birgalikda va teng ravishda o'qishga qodir bo'lgan

bolalar uchun doimiy to'liq bo'lmagan integratsiya. hududlar, shuningdek, ko'p vaqtini ular bilan o'tkazadi. darsdan tashqari vaqt.

Epizodik integratsiya - nogiron bolalarning tengdoshlari bilan minimal ijtimoiy o'zaro munosabatlarini maqsadli tashkil etish.

Doimiy to'liq integratsiya psixofizik va nutqni rivojlantirish darajasi bo'yicha yosh normasiga mos keladigan va sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'rganishga psixologik jihatdan tayyor bo'lgan bolalar uchun samarali bo'lishi mumkin. Integratsiyalashgan ta'limning ushbu modeli o'z xususiyatlariga qo'shilishga yaqin.

So'nggi yillarda inklyuziv ta'lim modellari ilmiy adabiyotlarda va jahon ta'lim amaliyotida faol asoslantirilib, joriy etilmoqda. Inklyuziv modellardagi integratsiyalashgan ta'limdan farqli o'laroq, bir nechta nogiron bolalarni oddiy sinfda o'qitish tavsiya etiladi. o'rta maxsus ta'lim.

Jahon amaliyoti va Rossiya mintaqalarining tajribasi inklyuziv ta'limning shubhasiz afzalliklaridan dalolat beradi. Adabiyot va o'quv amaliyotini tahlil qilish inklyuziv ta'lim modelining quyidagi afzalliklarini qayd etish imkonini beradi:

Birinchidan, inklyuzivlik sog'lig'ida muammolar bo'lgan bolalar uchun ijtimoiy birdamlikni, hurmat va o'z-o'zini hurmat qilishni ta'minlaydi;

Ikkinchidan, o'qituvchilar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari barcha bolalar uchun birgalikda o'rganishdan quvonch va foyda keltiradigan ijobiy tajribalarni yaratadilar;

Uchinchidan, maktablar va o'qituvchilar har bir o'quvchining ehtiyojlarini moslashtiradi va ularga javob beradi, bu maktab, o'qituvchilar, ota-onalar va barcha o'quvchilar uchun foydalidir;

To'rtinchidan, inklyuziv ta'lim jarayoniga turli idoralar, ota-onalar, jamoat tashkilotlari jalb etilib, ijtimoiy sheriklikni rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Rossiyada inklyuziv ta'limning turli modellari ishlab chiqilgan.

Inklyuziv ta'lim sinflari umumta'lim muassasalarida alohida ta'limga muhtoj bolalarning yoshi va yoshiga qarab ta'lim olishi, tarbiyalanishi va ijtimoiy moslashuvi uchun maqbul shart-sharoitlarni ta'minlaydigan yaxlit tizimni yaratish maqsadida ochiladi. individual xususiyatlar, darajasi - intellektual rivojlanish, somatik va neyropsik salomatlik holati. Inklyuziv sinflar boshlang'ich ta'limning o'quv dasturlarini amalga oshiradigan, alohida ta'limga muhtoj bolalarning yashashi va ta'lim olishi uchun alohida sharoitlar yaratgan barcha turdagi umumiy ta'lim tashkilotlarida tashkil etilishi mumkin.

Bolaning ta'lim jarayoniga qo'shilish darajasiga ko'ra, inklyuziya turlari shartli ravishda belgilanadi: nuqta, qisman, to'liq. Bolalar ijodiyoti markazining xizmatlari - bolani inklyuziv guruhga qabul qilish uchun tayyorgarlik bosqichi. Ushbu turdagi inklyuziyani "nuqta inklyuziyasi" deb atash mumkin, agar bola tengdoshlar guruhiga faqat bayramlarda, qisqa vaqt davomida o'yinlarda yoki sayrda kiritilganda.



"Qisman inklyuziya (parcha)" bolani yarim kunlik yoki to'liq bo'lmagan hafta rejimiga kiritishni o'z ichiga oladi, masalan, bola tengdoshlar guruhida bo'lganida, tasviriy san'at, jismoniy madaniyat, musiqa darslarida qatnashsa, boshqa bolalar bilan, lekin individual ish paytida o'quv materialining bir qismini o'zlashtiradi.

"To'liq inklyuziya" varianti - nogiron bolaning o'zi yoki hamrohligi bilan to'liq maktab kunida yosh guruhiga tashrif buyurishi. Bola barcha sinflarda tengdoshlari bilan birgalikda turli darajadagi murakkablikdagi vazifalarni, qo'shimcha o'yinlar va mashqlarni tanlashda o'rganadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, Rossiyada inklyuziv ta'lim tizimli hodisaga aylanmagan. Aksariyat hududlarda inklyuziv ta'limni tashkil etishning alohida epizodlari mavjud. Misol uchun, Dog'iston Respublikasida qo'shma ta'limning faqat bitta integratsiyalashgan sinfi mavjud.

Kuzatish va so'rovlarimiz shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilari alohida ta'limga muhtoj bolalarni birgalikda o'qitishga yetarli darajada tayyor emaslar. Ular bundan qo'rqishadi, inklyuziyaga dosh berolmaydi, alohida ta'limga muhtoj bolalarni o'qitish talablariga javob bera olmaydi va pedagogik faoliyat natijalari uchun javobgar bo'lishni xohlamaydi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'rtasida o'tkazilgan so'rov shuni ko'rsatadiki, ularning 72% dan ortig'i sog'lig'i bilan bog'liq muammolar bo'lgan bolalar darslar o'tkaziladigan oddiy maktab sinfida o'qishiga rozi emas. Qolgan respondentlar, agar qo'shimcha sharoitlar yaratilsa, inklyuziv ta'limni joriy etishga rozi bo'lishadi. Shunday qilib, ular qo'shimcha to'lov, yordamchi (repetitor) mavjudligi, maxsus o'quv jihozlari va didaktik vositalar deb ataladi. Maxsus shart-sharoitlar yaratish, alohida ta'limga muhtoj bolalar bilan ishlashga psixolog, pedagog, defektolog, repetitorni jalb qilishda boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'limni tashkil etishga rozi bo'lganlar soni 63 foizga oshadi.

So'rovnomaning ota-onalari sog'lig'ida muammolar bo'lgan bolalar uchun ta'limning qaysi modelini afzal ko'rishlari haqidagi savolga, ularning 66 foizi inklyuziv, 8 foizi - uy, 16 foizi - axloq tuzatish muassasalari, 4 foizi - masofaviy, 6 foizi - qolganlari.

"Nogiron bolalarni o'qitishning tanlangan modelining qanday ijobiy tomonlarini ko'rasiz?" degan savolga: inklyuziv ta'limni afzal ko'rgan ota-onalar birgalikda ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga yaxshi ta'lim olish imkonini beradi (73%); birgalikda ta'lim bolani jamiyat hayotiga tayyorlaydi (53%); hamkorlikda o'rganish bolani oilasidan va hovlisidagi bolalardan ajratmaydi (65%); barcha maktab o'quvchilarida bir-biriga nisbatan bag'rikenglik munosabati shakllanadi (58%).

Anketaning "Qo'shma ta'limda ularning tashvishiga nima sabab bo'ladi?" degan savoliga: ota-onalar sog'lig'ida muammolar bo'lgan bolalar ta'lim dasturini bajara olmasligidan qo'rqishadi (42%); mumkin bo'lgan psixologik mos kelmaslik (27%);

zo'ravonlik va zo'ravonlik (19%); tabiiy ehtiyojlarni o'rganish va amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarning yo'qligi (35%); ularning do'stlari bo'lmaydi (15%).

Shunday qilib, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan kichik yoshdagi o'quvchilarni o'qitishning hozirgi mavjud modellari ota-onalarning tanlovini to'liq ta'minlamaydi va inklyuziv ta'limning afzalliklarini amalga oshirishga imkon bermaydi. Bu hal qilish uchun kuch talab qiladigan juda katta muammo:

Davlatlar ta'lim muassasalarida tegishli infratuzilmani yaratish;

Pedagogik ta'lim tashkilotlarining ta'limni boshqarish organlari - mutaxassislar (psixolog, pedagog, defektolog, logoped, repetitor) va o'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash uchun;

ta'lim tashkilotlari - rivojlanish bo'yicha inklyuziv ta'lim bo'yicha huquqiy va o'quv-uslubiy hujjatlar;

O'qituvchilar - inklyuziv ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirish bo'yicha;

Ota-onalar - tomonidan maktabgacha ta'lim muassasasi imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim maktabida o'qish va ularga maktab o'quv dasturlarini o'zlashtirishda qo'shimcha yordam ko'rsatish.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:**

1. Alekhina, S.V. Inklyuziv ta'lim/ S.V. Alekhina, N.Ya. Semago, A.K. Fadina. - a 1-son. - M.: Maktab kitobi, 2010. - 195 b.
2. Andreev, V.N. Nogiron bolalarning masofaviy ta'limi: xorijiy tajriba / B.N. Andreev. - Tula: A.I. nomidagi TDPU nashriyoti. L.N. Tolstoy, 2010. - 57 b.
3. Belenkova L.Yu. Nogiron bolalarni tarbiyalashda innovatsion yondashuvlar: integratsiyadan inklyuziyagacha / L.Yu. Belenkova // Ta'lim integratsiyasi. - 2011. - 1-son. - S. 97-102.
4. Borisova, N.V. Inklyuziv ta'lim: asosiy tushunchalar / N.V. Borisov, C.A. Prushinskiy. - M.: Vladimir: Transit X, 2009. - 254 p.
5. Vedixova, D.S. Rossiyada inklyuziv ta'limni rivojlantirish [Matn] / D.S. Vedixova // Dog'iston davlat pedagogika universiteti materiallari. - 2011. - No 2. - S. 69-74.
6. Ekjanova, E.A. Integratsiyalashgan ta'lim asoslari: darslik. universitetlar uchun nafaqa / E.A. Ek-janova. - M.: Bustard, 2008. - 196 b.
7. S.G.Norqulova. - Inkluziv ta'limni tashkil etishning huquqiy-me'yoriy asoslari. "Pedagogik innovatsiyalar va ularning amaliy tadbirlari, muammolari va yechimlari" Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 05.10.2022-yil